

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

Május, Junius. 1877.

3-ik füzet.

A MESSIÁSI REMÉNY.

SIMÉN DOMOKOSTÓL.

A héber népnek különös fogalma volt Jehováról. E fogalom egyszerre universalis és particularis volt. S e két sajátság oly benső ellentmondást alkotott, a melyet csak a sok istenség álláspontján lehet megfejteni, de a monotheismus eszméjében logikailag nem gondolható.

A héber felfogás szerint Jehova az egész világ teremtője, ura és kormányzója (Universalismus). Azonban kiválólag mégis Izrael Istene (2 Móz. 20, 2), ura és törvényadója (1 Sám. 8, 7). Ézs. 33, 22. 5 Móz. 33, 5.). Izrael az ő kiválasztott népe (3 Móz. 20, 24. Ézs. 65, 9.), fia (2 Móz. 4, 22), első szülötte (Hós. 11, 1. Jer. 31, 20.). Mint atya különösen a héber nemzetet szereti, arról gondoskodik, avál tudatja a maga akaratát és azt lelkesíti, inti, buzdítja prófétái által az ő akaratára teljesítésére (Particularismus. Mal. 3, 17. Zsolt. 103, 13. 2 Móz. 4, 22.).

Ez urat, törvényadót és kormányzót a héber nép a legszentebb, legtökéletesebb lénynek képzelte. Azonban e tökéletes lényről, a zsidó állam eme kormányzójáról, királyáról alkotott fogalmának soha sem felelt meg teljesen a valóságban a theocratia jelen, külső alakja. Particularis szempontból azért nem, mert a Jehova ismerete, tisztelete és imádása nem volt általános, mindig volt bálványozás az országban. Politikailag és physikailag sem volt boldog a nemzet és az egyesek. Universalis szempontból pedig annál kevésbé felelt meg. Igen természetes volt tehát, s ezt mintegy benső szüksége szülte, hogy egy jobb, boldogabb kor és állapot iránti remény ébredett a nép lelkében, melynek tárgya az Isten eszméjének megfelel.

E remény eredete már a fogság előtti időkbe felnyulik. Tárgya egy eszményi, és a Jehova tökéelyeinek a realis theocratianál megfelelőbb theocratia eszméje volt. E remény szerint Jehova az

egyesek és a nemzet minden szükségeit, igényeit kielégítő oly boldog állapotot hoz létre a maga kiválasztott népe közt, a melyben a nemzet szabad, független, hatalmas, a birodalom kiterjedt, termékeny lesz, a csapások megszűnnek, ellenségeiket legyőzik, Jehovát minden nép teljesen megismeri és tiszteli, s tökéletes földi és politikai boldogság lesz osztályrészök.

Ez eszményi theocratia eszméjén alapul a messiási remény.

A zsidók eleinte azt hitték, hogy e boldog állapotot egyenesen Jehova valósítja meg. Később Zsolt. 2, 2. Dán. 9, 25. 26. nyomán e hiedelmök oda módosult, hogy Jehova azt az állapotot egy hatalmas erővel felruházott képviselője, egy király által hozza létre. E képviselőt a királyoknál szokásban levő felkenetés után héberül מָשִׁיחַ-nak, arámi nyelven מְשִׁיחַ-nak görögösen Μεσσίας-nak, a LXX fordítás szerint Χριστός-nak nevezték. A messiás alatt valóságos földi királyt értettek (1 Sám 9, 16. 16, 12. 13. 1 Kir. 1, 34. 2 Kir. 11, 12. 23, 30. Zsolt. 2, 2.). Ezsaiás 45, 1-ben a messiás alatt Cyrust, Dániel 9, 26-ban Seleucus IV. Philopatort érti. Egyébiránt a messiás szót nemcsak királyokra alkalmazták, hanem a főpapra (2 Móz. 29, 7. 3 Móz. 8, 12), a közönséges papokra (2 Móz. 40, 15.), sőt a prófétákra is (1 Kir. 19, 16. Zsolt. 105, 15.).

A zsidó nemzetnek egy eszményi theocratia iránt alkotott reménye soha sem valósult és nem is fog valósulni; de valósult a realis theocratia álláspontján; valósult különösen a keresztények Krisztusában egy a zsidó nemzet particularis felfogásán feljülemelkedő tiszta valláserkölcsi messianismus értelmében. Ugyanazért a keresztények messiási nézeteinek történetét a zsidó nemzet messiási reményének tárgyalásánál ki nem hagyhatjuk, együtt kell felmutatnunk.

* * *

A messiási eszme alakja a különböző időkben különböző módosulásokon ment át. E módosulásra befolyt az a haladás, a melyet a zsidó nemzet a syriai vallások hatása ellenében a Bételben és Dánban felállított arany borjúk tiszteletétől a tiszta Jehovismusig tett. Befolyt a theocratia realis alakjával való elégedetlenség. Befolyt a pátriárkák, Mózes, Dávid és Salamon alatti dicső időkre való emlékezés, s ennek nyomán amaz eredeti boldog és dicső napok visszatérte utáni esengés, a melyek annál tisztábbaknak és fényesebbeknek tetszettek előtök, minél meszszebb távozott tőlük a nép, minél több száz esztendő esett a jelen és az eszményi mult közé,

s minél sanyarubb volt Izrael sorsa. Béfolyt különösen a zsidók és keresztények dogmai felfogása.

A keresztényeket félrevezette a szent írásnak allegorikai magyarázata, az ó testamentumi jóslatok egymáshoz, vagy Jézushoz való viszonyának kellő nem ismerése. Innen származott az, hogy ők az ó testamentumi jóslatokat, azok minden viszonyát, leírását Jézusra alkalmazták. Tagadhatatlan, hogy Jézus az ó testamentumi próféták által ohajtva várt és megjósolt szabadító gyanánt lépett fel hazájában. Ő látta a nyomort, a mit némelyek okoztak, mások szenvedtek. Látta, hogy a külső szabadságot a félelem, a gondolat szabadságát pedig áltanok nyügözik le. Látta, hogy a szeretet helyén az önzés, az erkölcsiség helyén a lesülyedés ül diadalt. S e szomoru kép arra a határozatra indította, hogy szabadítónak lép-jék fel. Ámde az általa elfoglalt álláspont különbözött a prófétai jóslatokban a messiásnak kijelölt hivataltól és állásponttól. Jézus nemzetének külső, politikai nagyság, fény, hatalom és physikai boldogság utáni epekedését, ábrándjait teljesen mellőzte. A nemzet külboldogságára és külső szabadságára vonatkozó prófétai jóslatokat vallás-erkölcsi szellemben fogta fel, s nem egy fényes külső királyság, hanem egy vallás-erkölcsi életközösség, benső szabadság, s ez által magasabb szellemi boldogság megalapítója kívánt lenni. És azt meg is alapította. Csakhogy nemzete felszabadítására irányult törekvésében a szabadság számára nem kívül keresett termő földet, a lelket szemelte ki az igazság, szabadság és szeretet számára, ezt mondván: az én országom nem e világból való. Ide bintette el az égi magot, a szeretet, s az eddig még nem hallott igazságok napját derítette rá. E nap sugarainál felmelegült a szív, felébredt a szeretet, a mely ott kezdődik, a hol a jog végződik, s felolvadt az ember benső erkölcsi méltóságának érzete.

Ilyen formán Jézus a prófétákat vallás-erkölcsi tekintetben meszsze túlszárnyalta. S miután azoknak a külboldogságról adott leírásain feljülemelkedett, ennélfogva a próféták előtt Jézusnak történeti személye egyáltalában nem lebeghetett, hanem csupán egy eszménykép, a melyet nemzetök szeretete eléjük varázsolt. Ennek feltevése ellenkeznek az ó testamentumi jóslatok valódi viszonyai-val, s a tények kétségbevonhatlan történetével és logikájával.

Azonban miután egy messiás kül és belviszonyai az ó testamentumban tényleg meg voltak jósolva, innen már az apostolok, ko-

ruk nézeteihez ragaszkodva, Jézus életére igyekeztek magyarázni az ó testamentumi jóslatokat, a melyeket ők néha az összefüggésre és azok historico-grammatikai jelentésére való tekintet nélkül allegoriailag magyaráztak. Ilyen módon az illető ó testamentumi helyeket Jézusra magyarázták, s némely dolgokat és egyéneket Jézus előképeinek néztek (Róm. 5, 14. Ján. 3, 14.).

Az apostoloknál [és az új testamentumi írónál tovább mentek e tekintetben a későbbi keresztények. Ők még más ó testamentumi helyeket is ráalkalmaztak Jézusra a contextus ellenére, s azokat reá vonatkozó jóslatoknak és előképeknek tekintették. Kevesen szólaltak fel az ó testamentum ellenében így elkövetett nyilvános erőszak ellen. Ilyen volt Mopsuesti Tódor, az antiókiai iskola növendéke, a ki határozottan kijelentette, hogy az állítólagos messiási zsoltárok zsidó királyokról szólnak. Ilyen volt a reformációkor Servet Mihály, a ki a S. Pagninus bibliájához adott jegyzeteiben kimutatta, hogy a szokott próféta helyeket nem lehet egyenesen a messiásra alkalmazni, csak másodrendű értelemben. Őt követték az arminiánusok, Grotius, Clericus, s a mult százban a deisták és rationalisták. Végre egyes jelesebbeknek sikerült a mult száz végén és a jelen elején, a mult idők rossz exegesisé és ihletési elmélete alól kiszabadulva, a történelmi bírálatot feleleveníteni. Azóta kellő méltatást és világitást nyert a messiási eszme az orthodoxia túlcsapongásai ellenében.

Ezek előrebocsátása után vegyük fel a messiási eszme fonálát ott, a hol először feltűnik, s szoroson megtartva a történelmi egymásutánt, kövessük nyomról nyomra a héber nemzet íróinak műveiben addig a pontig, a hol a keresztények közt a párusia hitével összefoly.

A messiási eszme története

1.) A pátriárkától a 9-dik száz végéig.

A messiási eszmét hiában keresnők az őskor mondáiban, a Mózes és a bírák korában. A három első király idejében sem akadunk nyomára. Csak a meghasonlás után lehet kimutatni az eszményi istenuralom eszméjének eredetét.

A persa korban létrejött eredeti iratok előadása szerint Mózes volt a valódi istenuralom megalapítója. Ő viselte Jehovának képét nemzete előtt, s mint ilyen, megtartotta magának a politikai uralmat a nép felett. Ellenben az egyházi és vallási ügyek

vezetését az Aron főpapsága alatt álló levitákra bízta, a kiknek legfőbb törekvésök oda irányult, hogy papi aristokrátiává legyenek, a legfőbb theocratiai hatalmat kezökbe kerítsék. Innen már a bírák korszaka végén Éli és Sámuel egyszerre főpapok is bírák is voltak.

A mintegy két száz évre terjedt bírák korszaka alatt sem a rokonság, sem a vallási tudat nem tudta egységre, ösztetartásra birni a zsidókat. Mindenki azt tette, a mit tetszett, védelmezte magát, a hogy tudta, s bálványkép, vagy terafim alakjában imádta Jehovát.

Végre a nép politikai szükségétől kényszerítve királyt választott magának daczára a Sámuel ellenkezésének, a ki ez által magára és fiaira nézve veszélyeztetve látta a bírói és főpapi hatalmat, a mi eleinte a királyok kezében öszszpontosult, a kik kezdetben papi tisztet is teljesítettek. Később a papi teendők visszamenetek a papság kezébe, s a király ismét azzá lett, a mi Mózes volt, Jehovának helyettese, képviselője a zsidó nemzet előtt.

A zsidó nép a sinai félszigeten való vándorlása alatt törzsekre oszolva élt, minden figyelmét nyájainak legeltetése vette igénybe. A bírák korában a honfoglalás és letelepedés, s az elfoglalt terület megvédése foglalta el. A három első király, különösen Dávid és Salamon alatt pedig a zsidó állam külfénye, nagysága és hatalma kötötte le figyelmét. Eszébe sem jutott senkinek egy jobb jövő várása. Hiszen nemzeti büszkeségét teljesen kielégítette, sőt nyomoru sorsát is enyhítette az a fény és dicsőség, a mit a Dávid és Salamon uralkodása nyujtott.

Igen természetes tehát, hogy a messiási eszmét a 9-ik száz előtt a zsidóknál feltalálni lehetetlen.

2.) A 9-ik száz végétől az assyr korig.

A kilencedik századdal megnehezül az idő a zsidó nemzet felett. Salamon halála után a nemzet meghasonlik, a Dávid által alapított fő hatalom elvesz, a birodalom két részre oszlik, s mindenik külön királyt választ magának. Már magában e meghasonlás elég bánatot okozott a honfi kebelnek. De mindez csak kezdete volt a nemzetet ért csapásoknak. Nem sokára az ammoniták és moábiták elszakadtak Izraeltől, s az edomiták Judától. Damaszkus növekedő hatalmával fenyegette északot. A jeruzsálemi templom ellenében Béthel magaslatán templomot állított fel Jeroboám,

s beléje arany bikát helyezett Jehova tiszteletére. Majd Sisak egyiptomi király, hogy Juda királya ellenében a Jeroboám uralmát biztosítsa, bétört Judába, s Jéruzsálemből a templom és királyi palota kincseit elvitte. Majd meg az arab törzsek háborgatták Roboámnak unokáját. E mellett az idegen vallások terjedtek mindenfelé. A nép Ástárté képeket állított fel, s Jéruzsálemben és Samariában templomot épített Baalnak. Jehu, Izrael királya, Judára tört. A nemzetet polgárháboru dúlta, az országot külellenség háborgatta, sáska, szárazság és éhség pusztította.

Nem csoda tehát, ha ennyi csapás, ennyi nyomor láttára és érzetére a honfi szív feljajdult, elkeseredett, s az elmúlt dicső napok emléke egy jobb jövő iránti reményt ébresztette fel a jobbak kebelében, és a prófétákat valamint a királyok despotismusa, úgy a bálványimádás ostromozására lelkesítette. Azonban e korban még nem személyesítik a messiást. Csupán egy képzelt eszményi boldogságról álmodozik a nép, a melyet maga Jehova hoz létre, a ki saját népe és az idegen népek felett ítéletet tart.

3.) Az assyrok kora.

A 9-ik száz végével már történeti alapra lépünk az ó testamentumi írókra nézve. A következő százban nevezetes forduló pont áll bé a zsidóknál, a mely őket az előázsiái népelet kapcsába belévonja. Izrael országa lehanyatlik ugyan az assyr hatalommal való küzdelemben; de a prófétai szemlélődés új elemet nyer a világtörténeti mozgalmak által, s Jehova és az ő népe közti viszony theocratikus vizsgálásának köre tágasodik. E korban az eszményi theocratia iránti remény már elevenebb. A nép elgondolta a királyság alatti valódi theocratiát *), s a mi abban szép és boldogító volt, azt fokozott mértékben vitte át egy eszményi theocratiára. Mint-hogy pedig szerinte a birodalom a Dávid és Salamon idejében érte el a maga fénykorát, a normalis állapotot, ennél fogva csupán a Dávid családját tartotta legitimnek, ennek viszsztatértétől tette függővé azt, hogy a meghasonlott két ország egyesül, a foglyok nem sokára haza jönnek, a bálványimádás eltöröltetik, s Izrael uralma a szomszéd népekre is kiterjed.

*) A valódi theocratiában a politikai dolgokban Jehovának képviselői voltak a királyok, az egyháziakban a papok, a bensőbb és magasabb vallásiakban a próféták. Mindeniket bizonyos szertartás szerint kenték fel.

Igy Ámósnál (822—761) az eszményi boldog állapotot mindenféle baj előzi meg (1—2, 3.), a pogányok és judabeliek fogságba esnek, büntetést szenvednek. (9, 9, 10.). Ámde Jehova a kegyeseket megmenti. A theocratiában helyreáll az a normalis állapot, a mely a dávidi dynastia legvirágzóbb korában volt. A két ország egyesül egy dávidi fejedelem alatt (9, 9—12), az ország termékeny lesz (9, 13.), a foglyok haza jönnek és többé el nem vitetnek (9, 15.).

Hóseás szerint a fogság után következő napokban a nemzet jobb sorsban részesül. Izrael és Jehova közt kölcsönös szeretet és hűség lesz. A nép tisztán megismeri Jehovát, s az izraeliták Isten népének neveztetnek (2, 21—22.). Izrael országa nagyra terjed, mint Dávid alatt volt. A nép megszorodik, az ég és föld újra gyümölcsöt teremnek.

Zakariás (9—11 fejelet szerzője 770—740 közt) prófétánál a foglyok Assyriából hazatérvén, Jehova útjában járnak. Erre szelid és békés uralom következik, mialatt a filisteusok is Jehovához fordulnak (9, 6. s. köv.). Az eszményi állapot közvetlen előidézője, a szegelet kő Judeából származik (10, 4.) a Dávid családjából. Sion királya lesz és a hadsereg élén fog állani.

Mikeás szerint bár Isten a két fővárost és a két birodalmat elpusztítja (1, 6—8, 3, 12.), mindazáltal Jehova a büntetés végével népének megbocsát a pátriárkáknak tett eskü következtében (7, 20.). A szétszórta nép egyesül, a foglyok haza jönnek, az ellenséget legyőzik, s a Dávid családjának régi uralkodása megújul a Sionon. A bálványozás eltöröltetik, Jehova ismerete sok nép közt elterjed, s Izrael az ő Istenének nevében jár örökké (4, 5.).

Ézsaiásnál (759—710 körül) mindenféle baj, különösen háborúk előzik meg a képzelt boldog állapotot. Ámde a nép megtér, a hadi foglyok hazatérnek (11, 11—12.), a két ország egyesül. A Dávid családjából egy férfi áll elő, a kin Isten lelke megpihen, isteni erővel lesz felruházva, hős tetteivel Istent képviseli a földön, s ezért Isten fiának is neveztetik. E hős Jehova által segítve az északi törzsekre is üdvöt áraszt, zsákmányt osztogat és békében uralkodik örökké (2, 4, 9, 6—8, 11, 6—8.). E boldogságban azonban nemcsak Izrael és Juda osztoznak, nemcsak Palestina lesz szent (4, 3, 11, 9.), hanem minden nép elismeri Jehovát (2, 3.), még Egyiptomban is lesz oltára.

Ezsaiás, Zakariás és Mikeás Istennek a tökéletes theokrátiában levő képviselőjét különös erővel felruházottnak képzeltek. A birodalom tökélyére nézve azonban eltérnek egymástól. Zakariás a birodalomnak Dávid alatti állapotát az eszményi theocratia mintájának tartja, a melynek királya is majdnem olyan lesz, mint Dávid, csak békésebb és vitézebb. Ellenben Ezsaiás és Mikeás az eszményi theocratiát Jehova tökélyéhez mérik. Határait azonban nem terjesztik túl a Dávidén, sőt Mikeás csak Judára és Efraimra szorítja.

Egyébiránt úgy látszik, hogy e korban a személyes szabadító még csupán járulék s nem szoros alkotó része volt a theocratiai reménynek. Innen van, hogy a későbbi próféták a személyiséget ismét elejtik és az eszményi állapot létrejöttét egyenesen Jehová-tól várják.

E korban a zsidók az idegen népekkel érintkezésbe jövének, át kezdték látni, hogy a pogányoknál is van vallás és erkölcs, s addigi kizárólagos álláspontjukból kibontakozva kezdetek némileg felemelkedni az egyetemesség színvonalára.

4.) A kaldei kor.

Midőn a kaldeabeliek Judeát elfoglalták, s Jéruzsálemet a templommal együtt 588-ban elpusztították és a népet a babyloni fogságba vitték, az eszményi birodalom eszméje ismét egész erővel felmerült, s ez eszményi boldog állapotot közvetlen eszközölt személyes király várása még jobban előtérbe lépik az e korban élt prófétáknál, kivéve Abdiást, Zakariás 12—14 fejezetei szerzőjét, Ézsaiás 24—27 fejezeteinek szerzőjét, kikenél személyes közvetítő nincs. Az assyr kor universalismusa e korban is megmaradt, valamint megmaradt az ingadozás is arra nézve, hogy amaz eszményi állapotot egyenesen Jehova idézi-e elé, vagy egy dávidi származásu király. Így

Jeremiásnál (627-től) miután a zsidó nép és Juda ellenségei a babyloni fogságban büntetésöket elveszik (9, 24—26. 12, 14.), a foglyok hazatérnek és örök béke lesz, a két birodalom egyesül, Izrael és a többi népek Jehovát imádják s erényesen élnek a Jehovával való szövetség értelmében (3, 18—19).

Zakariás 12—14 fejezetei szerzőjénél Jehova a szent föld lakói segélyével legyőzi a zsidó nemzet elleneit. Alatta a gyengék olyanok lesznek, mint Dávid, és a Dávid háza, mint egy vezérlő angyal. Ekkor béke lesz Jeruzsálemben (14, 16.). A hideg és me-

leg, a nap és éj nem váltakoznak, hanem estvének idején világosság támad, Jéruzsálemből élő víz indul ki keletre és nyugotra, hogy az országot folytonosan nedvesítse, a mely oly sok szárazságot szenvedett (14, 10.). A legyőzött pogányok kincse Jéruzsálemé lesz (14, 6-8.).

Ugyanekkor Jehova kiönti az ő lelkét a Dávid házára és Jéruzsálemre. Ez új szellem eltörli az eddigi tisztátalanságot (13, 1.), a bálványozás és kuruzslás megszűnnek. Jehovát minden nép királynak ismeri és imádja (14, 9-16.). A Jehova napja ismeretlen ugyan, de hamar eljön.

Abdiás szerint az Ur napja hamar eljön minden népre. A büntetés különösen Édómot fogja érni. Az egyesült Juda és Izrael meggyőzi Édómot, a filisteusokat és főniciabelieket, s Jehova ismét király lesz az ő országa felett. A Sion hegye Jehovának lesz szentelve; de ide csak olyan léphetik bé, a ki Jehovát tiszteli.

A fogság alatt, különösen a fogság után egy új eszme, a halottak feltámadásának eszméje tűnik fel a zsidóknál, s gyakorol nagy befolyást a messiási várakozásra. Ez eszme első csirája már

Esaiás 24—27 fejezetei szerzőjénél észrevehető. Szerinte Jehova a zsidókat megbünteti a vele kötött szövetség megtöréséért. E büntetés azonban a zsidók elleneit is eléri, valamint eléri a magaslatocon levő hatalmakat, a babyloniak csillag- és védő hatalmait. A büntetés alól kevesen menekülnek meg. Utána pompás állapot következik. Ez állapotot közvetlenül Jehova hozza létre (26, 11. s köv.). Ő vezéri haza a foglyokat (27, 11. 12.). Ő törli le a könyeket. Minthogy pedig a foglyok közül sokan idegen földön haltak el, a próféta reményli, hogy a halottak feltámadnak, a halál megszűnik (25, 8. Ez eszme rokon a parsismussal, a hol Áhrimán legyőzése után többé nem lesz halál). Az ellenség többé fel nem támad (26, 14.). A nép elszaporodik, béke lesz. Sionon Jehova uralkodik, s előtte a nap és hold megszegyenülnek (24, 23.). Valamint a zsidókban, ugy a pogányokban is igazság és hűség lakoznak.

Ezekielnek (593-tól) jóslata lényegileg megegyezik a Jeremiáséval. Szerinte a kik megjavulnak, hazatérnek a fogságból. Ekkor új, örök szövetség jön létre Jehova és népe közt (37, 26-28.). Jehova új szívet és lelket ad népének és köztök lakik. Az ország termékeny és az ellenséges népektől, valamint a ragadozó állatoktól ment lesz (28, 25. 26. 34, 8-15. 28-31.). Itt már a közvetítő egy ember a Dávid családjából (34, 23. 24. 37, 24. 25.). Ez uralkodik örökké az egyesített Juda és Izrael felett.

J o e l n él az eszményi boldogság kiváló tárgya a judabeliek. Szerinte Jehova saját népének védője, megszentelője, a ki ítéletet tart a zsidó nemzet ellenei felett. Jehova népére áldást áraszt (3, 2-3. 4, 1. 2. 17.), s lelkével oly magas fokra emeli a zsidóknál a vallási ismeretet, hogy miként a próféták, a nép is látások által tökéletesen megismeri (2, 27-32.) Jehovát.

A babyloni fogság vége felé, midőn Cyrusnak egymást követő diadala a népben a közeli szabadulás reményét költötte fel, a nemzeti üdv öntudata a legnagyobb tökélyre emelte a theocratitát a zsidóknál. Mutatja ezt Pseudo-Ézsaiásnál a J e h o v a s z o l g á j á n a k s z e n v e d é s e i r ől szóló nézet, a mely az ó testamentumban a megváltás és szabadulás várását fejezi ki. Már Jeremiás teljesen függetlennek mutatta fel a vallási érzélem bensőségét a csupa külső formáktól, s az élet forrásául egyedül Jehovát állította fel, ki népével új szövetséget, a sziv szövetségét köti meg, azt is megjósolván, hogy Jehova szolgálja megszabadul. E szabadulásra

É z s a i á s (44-66 fejj.) szerint büntetésnek kellett következni a bálványozásért. Nála a Jehova büntető eszköze Cyrus, a ki ha nem ismerte is Jehovát, mindazáltal mint az ő felkentje (messiás, Ézsa. 45, 1.) az ő szellemében működött (45, 4. s köv.). Ez eszköz által a nép kiszabadul a börtönből. Jehova haza vezeti népét. Lelkét kiönti reája, s minden nép, sőt még Babylon is (60, 14.), Jéruzsálembé menyen Jehovát imádni.

Midőn a fogoly próféta ily reményeket hirdetett a száműzötteknek, méltán nevezte magát Isten felkentjének (61, 1.), kin Jehovának lelke megpihen. Az ó testamentum általában Isten felkentjeinek nevezi azokat, a kik Jehovát a népnél képviselik, legyenek azok papok, próféták, vagy királyok. Sőt Habakuk 3, 13-ban magát a népet Isten felkentjének nevezi.

Itt tehát a messiás elnevezés csak concretabb kifejezése ama theocratikus eszmének, a mely a zsidó nemzeti öntudat törteneti tartalmát tette. S ha a theocratiai szellem képviselőit képes értelemben Jehova felkentjeinek nevezik, ez alatt szoros értelemben csak a nép magasabb eszményi fogalmát lehet érteni, a mely valódi rendeltetésénél fogva Jehova céljainak előmozdítója. Hasonló értelemben nevezték a zsidó népet J e h o v a f i á n a k (Hós. 11, 1. Jer. 31, 9. 20. 2 Móz. 4, 22.), Isten szolgájának (Ézsa. 52, 13. — 53, 12.), kit Ézsaiás szenvedőnek mutat fel. Így nevezi magát Ézsaiás (43, 10. 21. 44, 26. 50, 1. 60, 1.), mint a ki az isteni akaratnak, vagyis a nép hivatásának organuma.

5.) A persa kor (536—333).

E korban a messiási remény majdnem ugyanaz, a mi fennebb. Így a

Haggeus próféta szemei előtt a templom volt minden. Jóslata főleg a templomra és annak bevégzése utáni időre vonatkozik, a mely pompára nézve a régít feljülmulja. Jehova az eget és földet megrázza (2, 6. 21.), a népek és birodalmak zavarba jönnek (2, 7. 22.); s kincseiket Jéruzsálembe hozzák (2, 8.). De Zorobábel megmarad és Jéruzsálemben béke lesz.

Zakariás 1—8 fejezeteinek szerzője is a templomra és az új Jéruzsálemre irányozza minden reményét. Szerinte az idegen földön levő zsidók mind hazatérnek (2, 14. 8, 7. 9.). E sok népet azonban Jéruzsálem nem foghatja bé, ki kell terjesztetnie. S mind ezt Jehova saját szolgálójával, a csemetével (3, 8. 6, 12. 13.), Zorobábelrel (4, 9.) hajtja végre, a kit a Dávid családjából származottnak tartottak. A

Malakiás idejében a nép már anynyira kifáradt a birodalomnak a dávidi dynastia általi helyreállítása várásában, hogy végre bihetetlennek tetszett előtte annak elérhetőse. Ismét Jehovához tért vissza, s neki kezdette tulajdonítani az eszményi állapot létrehozását. Csakhogy ezt Jehova nem éppen közvetlen eszközli, hanem követet (($\overline{\text{מַלְאָכִים}}$)) küld előre, a ki az ő jövetelét előkészítse, s a népet elkészítse arra, hogy Jehova vele új viszonyba lépjen. E követ Ilyés lesz (4, 5.).

E kor költői műveiben kevés vonatkozást látunk a messiásra. Eltekintve az énekek énekétől, a melyből csak erőszakosan, az allegoria segélyével lehet kimagyarázni, a mit a rabbik és kertheologusok akarnak, Jónál a szabadító egyenesen maga Jehova.

A zsoltárookban már több vonatkozást láttak a theologusok. Az általok messiásiaknak nevezett zsoltárok kétfélék:

1-ör olyanok, a melyek határozottan eszményi theocratia-ra vonatkoznak, minden személyes képviselő nélkül. Ezek szerint Sionból minden népre kiterjed Jehova tisztelete. 22, 25. s köv. 87. 102.

2-or olyanok, a melyek egy theocratikus király eszméjét rajzolják, s annak felléptét a jelenbe helyezik. 2. 45. 72. 110. 137.

Hogy ezek egy történeti királyra vonatkoznak, mutatja az, hogy a költő 2-ik és 3-ik személyben lépteti fel és beszélteti (45, 1-10. 110. 2. 72.); hogy a költő művének alapjául mult eseményeket veszen fel; és az eszményi vonások egy tökéletes királynak

nem felelnek meg. Mutatja továbbá az, hogy a király természete tisztán emberi, és olyan, a kit Jehova helyettese gyanánt ültetett a trónra.

6.) A görög és syr uralom. (Kr. e. 333—142.).

E kor messiási nézetét a szabadságharcz előtti időből a par-ticuláris szellemü és Kr. e. 133 körül irt Sirák könyve tünteti fel. E könyv szerint a pogányok büntetést szenvednek (32, 18. 19. 33, 1.), a szétszórt zsidók egyesülnek (33, 11.) és Izrael örökké fennáll. Szerzője személyes messiást nem említ.

A szabadságharcz alatti nézeteket már a Dániel neve alatti apocalyptikus irat, s az Énók és Sibyllák könyvei tükrözik vissza leghivebben. A Dániel szerzője művét Kr. e. 164-ben írta, az Antiókus Epifános halála évében. Az [akkori nehéz idők, az igaz zsidóknak üldöztetése, a templom megfertőztetése és az áldozatnak 3 1/2 évre való megszün-te újra élénk reményt ébresztett a népben egy jobb jövő iránt.

Dániel szerint a négy világállam után, u. m. a káldei, méd, perzsa és görög államok után a messiási birodalom következik az Antiókus E. halála után. Ekkor Isten szent birodalmat állit fel az ő népének. Mindenki szolgálni fogja őt (2, 44.). Ezt azonban Jehova Mihály arkangyal által viszi végbe.

Egy káldei nyelven irt darabban (7, 13. 14.) a közvetítő ember fia lesz, a kinek dicsőség, nagy uraság és örök királyság adatik.

Az eddigi korszakok nézeteinek vizsgálása oda mutat, hogy a zsidó nép a jelenkor nehéz helyzetéből, viharából, fájdalmas jelenségeiből egy boldogabb jövőre irányzott reménnyel igyekezett kibontakozni. Azt is láttuk, hogy az ó testamentum különös küldetéssel bíró messiásról semmit sem tud. Azt csak oly képviselőnek tekinti, a ki Isten lelkével van felruházva. A messiásnak a későbbi judaizmusban általánossá vált jelentése a Zolt. 2, 2. és Dán. 9, 25. 26.-nak téves értelmezéséből van véve, mely utóbbiban a Krisztus fejedelm alatt sokan a messiást értették, holott szerző szerint az Cyrus volt, ki Jéruzsálem elpusztítása után 50 évvel Babylon ellen ment.

— Az ó testamentumi eszményi theocraticus reménynek tehát a későbbi messiási reménnyel semmi köze nincs, s csak egy jobb jövő várására szoritkozik. A nemzet a csapások közepette, különö-

sen a fogság után teljes reménynyel pillantott a jövőbe. Azt hitte, hogy a Dávid és Salamon alatti fényes idő viszszatér, a száműzöttek hazajőnek, a nemzet egyesül, boldog, hatalmas és nagy lesz örökké. A bálványozás megsemmisüi, Jehova kibékül az ő népével, igazság uralkodik és az idegen népek Izrael előtt meghódolnak. -

7. A Makkabeusok kora.

A prófétai teremtő szellem már a Makkabeusok előtt jóval kihalt a nemzetből. Jó darab ideig pihent a vallásos politikai jóslat. A hazai fejedelmek alatti elégedettség közepette pedig a messiási eszme egészen háttérbe szorult. Csupán egyes apocryph és pseud-epigraph iratokban látunk némi célzásokat egy boldogabb jövőre vonatkozólag, melyben a halottak feltámadnak, a gonoszok kiválasztatnak és az alvilágra vettetnek (Énók 56, s. 69, 27.), a kegyesek egy szent közösséggé egyesülnek, sőt angyalokká lesznek és igaz örök életet élnek (51, 4.), s számukra új Jeruzsálem épül drága kőből (Tób. 13, 16-18.).

Később az idumei uralkodók és a rómaiak kemény nyomása alatt ismét szokatlan tüzzel gyúlt meg a messiási remény a zsidók kebelében s irányult egy eszményi személyes messiásra, kiben a nép hite öszszpontosított mindent, a mit a korábbi idők egy szabadítótól vártak. E remény bizonyos nemévé változott át a fántásztikus feszültségnek, élesztve az apocalyptikus iratok által, és Ker. János előtt már határozott alakot öltött.

8.) Jézus kora.

Jézus idejében keleten átalánosán (Mát. 3, 3. Sueton. Vespas. 4. feje. Tacitus, Hist. 5, 13.) el volt terjedve az a hiedelem, hogy Judeából világuralom áll elé egy hatalmas király, messiás uralkodása alatt. A messiás megjelenése ideje eleinte titok volt (4 Ezdr. 6, 7-10. 14, 18. 19.). Még Josephus sem merte meghatározni a zsidók háborújáról irt munkájában. Sokan azonban a Dánielféle négy világuralom, az ő 70 hete, különösen a Tálmud alapján, a mely 12 világkort említ, s a melyből már 11 $\frac{1}{2}$ eltelt, számításokat tettek, s azt hitték, hogy a messiás uralma már e kor végén elkezdődik, s ennél fogva közel van (Luk. 2, 25. 35.).

Szerintök a messiás eljövételét különös jelek előzik meg. Ilyenek voltak

a.) bizonyos zavarok, fájdalmak, szenvedések, csapások és nyomorúságok, a nap és hold elhomályosulása, a csillagok lehullása, (Mát. 24, 7-12. 21. 29.), a melyeket a „messiási idő szülési fájdalmainak“ neveztek (Mát. 24, 8. 4 Ezdr. 5, 1. V. ö. Mik. 4, 10.).

b.) Ilyés megjelenik, hogy az utat a messiásnak elkészítse (Luk. 1, 16. 17. Mát. 17, 10. 11.), s őt királylá kenje (Justin. c. Tryph. c. 8.). A néphit azonban nemcsak Ilyést tartotta előhírnöknek. Magát Mózeszt (Luk. 9, 30.), Jeremiást Mát. 16, 14.), sőt Ézsaiást is várta.

c.) csillag jelzi a messiás eljövetelét (Mát. 2, 2. 9. — 12 pátriárka test. Lévi 18. fej.).

d.) az antikrisztus megjelenik. Ez eszme Ezekielnek (38. 39. fej.) Góg és Magógról adott költött elbeszélésén, s Dánielnek (11, 21-45.) Ántiókus Epifánésre vonatkozó rajzán alapul. A zsidó hagyomány (Jonathan Targum) az antikrisztust Armillosnak nevezi, s a zsidók alatta Titust értették.

Mint hogy pedig a zsidók bűneinek száma nagy, ezért a messiás — a nép hiedelme szerint — elrejtözve marad (Jonathan Targ. Énók 48, 5. 6.) mindaddig, a míg bűneiből meg nem tér μετανοείτε Mát. 3, 2. 4, 17.).

A messiás eljövetelére és személyére nézve a közönséges zsidó nézet (Mát. 22, 42. Luk. 1, 32.) a 4 Ezdr. 12, 32-ben levő hagyománnyal megelőzőleg azt tartja, hogy a messiás a Dávid fia, az az utódja lesz. A 12 pátriárka testamentuma (Siméon 7 fej. Gád. 8 fej. Józs. 19 fej.) a későbbi zsidó nézettel egyezőleg kettős messiást említ, egy papi messiást a Lévi törzséből, ki az antikrisztussal való viadalban elesik, és egy királyi messiást a Juda törzséből, a ki az antikrisztust legyőzi.

A messiás születése helyéül a néphit Bethlehet jelölte ki Mikeás 5, 1. alapján (Mát. 2, 4-6.). Olyanok is voltak, a kik azt állították, hogy a messiás születése helye titok. (Ján. 7, 27.).

A messiás természetfeletti születéséről sem az apostolok és Jézus kortársai, sem a Targumok és a Tál-mud nem tudnak semmit. Innen van, hogy az ebioniták nem is fogadták el. E nézetet a zsidók messiási reményében nem lehet fel-találni. Ide vonatkozólag a keresztények közt létrejött ugyan egy monda (Mát. 1, 22. 23.); de ez onnan van, hogy a LXX fordítók, a kiknek fordítását az új testamentumi és a ker. írók hasz-

náltak, az Ézsaiás 7, 14-ben eléjövő מְלִיצָה (= νεανίς = fiatal nő) szót hibásan παρθένος (= szűz) szóval fordították, holott ez a מְלִיצָה-nak felel meg.

Hogy némelyek a messiást már gyermekkorában olyannak ismerék el (Mát. 2, 1-11. Luk. 2, 8-12.), ez eszme Ézsa. 9, 6-ból van kölcsönözve. Legtöbbször úgy vélekedtek, hogy a messiás azonnal hatalommal és dicsőséggel fog eljöni az égnek felhőiben (Mát. 24, 30. V. ö. Luk. 17, 20.).

A messiás természetére nézve a zsidók hite határozottan oda ment ki, hogy ő, mint Dávid fia, ember lesz; de olyan ember, a ki Isten lelkével lesz felruházva (Luk. 4, 18. s általában a három első evangelium). A messiás eleve létezésének a synoptikusoknál és a zsidó hiedelemben semmi nyoma nincs. Ennek nyomára legelőbb Pálnál, Jánosnál, a zsidókhöz írt levél szerzőjénél és Énóknál akadunk. Különösen az Énók könyve és a Tálmud (Aboda sara fol. 63.) tovább fejtve Dánielnek 7, 13-ban levő nézetét, azt mondják, hogy a messiás a világ teremtése előtt Istennél volt elrejtve (48, 5. 61, 10.). A 2-ik százbeli keresztények kapcsolatba hozták őt a λογος-sal. De ez eszme csak a keresztények közt fejlett ki az alexandriai philosophia *) hatása alatt, a zsidók hiedelmében és reménye tartalmában feltalálni lehetetlen.

A néphit a messiás teendőit is kijelölte. Ilyenek voltak

a.) a zsidóknak az ellenséges népektől való megszabadítása, a birodalom helyreállítása, (Luk. 1, 71. 2, 38. 4. Ezdr. 12, 34. 13, 32.); mint királynak (Mát. 2, 2.) a zsidó nemzet uralmának az egész földre kiterjesztése; mint prófétának a csoda tevés, különösen gyógyítás, tanítás által a nép külső jóllétéről való gondoskodás (Mát. 12, 4. 5. Ézsa. 35, 5.).

b.) Jehova vallásának, ismeretének és imadásának tökéletes helyreállítása és elterjesztése (Luk. 1, 73. 2, 32.), a nép erkölcsének megtisztítása, a törvény javítása és bétöltése (Mát. 3, 11. 12. 5, 17. Luk. 1, 73.).

c.) a bűnök megbocsátása (Mát. 1, 21. Luk. 1, 76.). A Jézus korabeli zsidók a messiás haláláról semmit sem tudtak (Ján. 12, 34.). Inuen az apostolok is megbotránkoztak Jézusnak halálán. Van ugyan a messiás helyettesítő szenvedéséről emlékezet a Sohar

*) Philó szorosán az ó test. reményhez csatlakozik. Személyes messiásról semmit sem tud.

könyvben, de a messiás engesztelő halála csupa keresztény tárlálmány.

d.) a halottak feltámasztása Jel. 20, 4. 5.) 1 Kor. 15, 22. 4 Ezdr. 2, 42.). A messiás előbb csak a kegyes izraelitákat támasztja fel. Miután pedig a Sátánt legyőzte, feltámaszt mindenkit és ítéletet tart.

A messiás országa az új testamentum ismeretes helyein kívül a Targumokban is eléfordul. Az Énók könyve (41, 1.) égi országnak nevezi. Az új testamentum és az ó test. pseudepigraph iratok vendégség képében adják elé, a honnan a gonoszok ki vannak zárva (Mát. 8, 11.).

Már a messiás országának tartamára nézve eltérők a nézetek. Némelyek 4 Ezdr. 7, 28. után 400 évre, mások 1 Kor. 15, 23. Jel. 20, 4. 5. alapján 1000 évre teszik. Innen származott a keresztények közt a chiliasmus. A későbbi zsidó tanítók örökké tartónak tekintik.

A messiási idő végén a messiás utolsó ítéletet tart, s ekkor a világnak vége lesz (1 Kor. 15, 24.), tűz emészti meg (2 Pét. 3, 7-12.). Ámde evel nem semmisül meg minden. A világ pompásabb alakban megújul (Jel. 21, 1. 2 Pét. 3, 13.), az emberiség megtér, s az újjászületés (palingenesia) ideje béáll, melyben szent nemzetség jön le az égből (Mát. 19, 28. Énók 39, 1-3.). Erre új ég, új föld támad, s egy új Jeruzsálem száll le az égből (Jel. 21, 1. 2. 4 Ezdr. 10, 27. 44. 54.). A kegyesek számára egy boldog paradicsom lesz készítve, melyből a gonoszok ki lesznek zárva 4 Ezdr. 7, 6. 8, 52.).

— E messiási várakozások közepette lépett fel Jézus, hogy azokat azok valódi szellemében valósítsa. A nagy mester, az emberiség legnagyobb embere elesett ugyan a néphittel és az előítéletekkel való nemes harcban; de az ő szellemi fenmaradásáról, s a tanítványokkal együtt éléséről való kifejezései egy új reménynek vetették meg alapját, a mely egész a 2-ik százig a keresztények élő reménye volt, s a mely azt tartotta, hogy Krisztus újra viszzatér (παρουσία, ἐπιφάνεια τοῦ κυρίου) és elkezdett munkáját bévégzi. —